

TALABANING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA UNING BILIM FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH

Otashev.D.

ADPI Jismoniy madaniyat yunalishining 2-bosqich Magistranti

Annotatsiya: *Maqolada yosh va psixologik-pedagogik xususiyatlarni hisobga olgan holda institutlar talabalarining bilim faolligini oshirish muammosi muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *talaba, yosh xususiyatlari, kognitiv faoliyat, faollashtirish.*

Abstract: *The article discusses the problem of increasing the educational activity of students of institutions, taking into account age and psychological-pedagogical characteristics.*

Key words: *student, age characteristics, cognitive activity, activation.*

Talabalik yoshi-bu oliy o'quv yurtining rivojlanishi bilan bevosita bog'liq bo'lgan hodisa. K. D. Ushinskiy bu yoshni "eng hal qiluvchi" deb atadi, chunki aynan shu davr insonning kelajagini belgilab beradi, bu o'z ustida intensiv ishlashning juda faol davri.

L. D. Stolyarenko talabalar jamoasini oliy ta'lim instituti tomonidan tashkiliy jihatdan birlashtirilgan odamlarning o'ziga xos ijtimoiy toifasi, o'ziga xos jamoasi sifatida tavsiflaydi [1]. I. A. Zimnaya ta'rifiga ko'ra, talabalar tarkibiga eng yuqori ta'lim darajasi, madaniyatni eng faol iste'mol qilish va kognitiv motivatsiyaning yuqori darajasi bilan ajralib turadigan bilim va kasbiy ko'nikmalarni maqsadli, tizimli ravishda o'zlashtiradigan odamlar kiradi [2]. B. G. Ananievning fikricha, 17 yoshdan 25 yoshgacha bo'lgan hayot davri shaxsni shakllantirishning yakuniy bosqichi va professionallashtirishning asosiy bosqichi sifatida muhim ahamiyatga ega. B. G. Ananyevning so'zlariga ko'ra, 17 yoshga kelib, shaxs o'z-o'zini tarbiyalash faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish uchun maqbul sub'ektiv sharoitlarni yaratadi [3].

Institutning zamonaviy talabasi, birinchi navbatda, keyingi rivojlanish uchun barcha imkoniyatlarga ega bo'lgan yigitdir. Jamiyatning eng muhim intellektual salohiyati bo'lgan birinchi kurs talabasi kechagi talaba bo'lib, u zarur tajribaga ega emas va uni sotib olishga shoshilinch ehtiyoj sezadi.

Shu munosabat bilan o'qituvchi birinchi kurs talabasi faoliyatini mustaqil ishlarga imkon qadar tezroq moslashishga yo'naltirishi juda muhimdir. Bu kognitiv faoliyatni rivojlantirishni nazarda tutadi. Talabaga ushbu faoliyatni nafaqat imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirish uchun, balki bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni egallash uchun olib borishini tushuntirish kerak.

Talabalar yoshlari

Talaba umumiy yosh xususiyatlariga ega: biologik (yuqori asabiy faoliyat turi, shartsiz reflekslar, instinktlar, jismoniy kuch va boshqalar); psixologik (psixologik jarayonlar, holatlar va xususiyatlarning birligi); ijtimoiy (ijtimoiy munosabatlar, fazilatlar, ma'lum bir ijtimoiy guruhga mansublik va boshqalar). Shu bilan birga, ma'lum bir talabani o'rganayotganda, har birining individual xususiyatlarini, uning aqliy jarayonlari va holatlarining xususiyatlarini hisobga olish kerak.

Biz uchun o'smirlik davridan o'smirlik davriga o'tish, rivojlanish xususiyatlarini bilish juda muhimdir. Bu yoshda odamlar jamiyatda o'z o'rnini topishga harakat qilishadi, o'zlarini tushunishga intilishadi, nafaqat o'zlariga, balki boshqalarga ham tanqidiy munosabatda bo'lishadi. Ushbu xususiyatlar mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ajralib turadi-A. G.Asmolov, L. S. Vygotskiy, A. N. Leontiev, D. I.Feldshteyn va boshqalar.

Talabalar yillari hayot yo'lining o'ziga xos bosqichidir. Asos juda tushunarli – maqsad, vazifalar va eng muhimi-ushbu institutda mutaxassislik olish natijasida kelib chiqadigan motivatsiyaga muvofiq o'qitish.

Birinchi kurs talabalari uchun bu ayniqsa qiyin. Maktabni tugatish va institutda o'qishni boshlash o'rtasidagi vaqt juda qisqa va unda ilgari qo'yilgan maqsadlarni sezilarli darajada o'zgartirish, odatlaringiz va xatti-harakatlaringizni chuqur qayta ko'rib chiqish kerak, natijada yangi ijtimoiy rollarni bajarishga hissa

qo'shadigan yangi fazilatlar paydo bo'ladi, mustaqillik, qiziquvchanlik, tashabbuskorlik kabi shaxsiy fazilatlarining namoyon bo'lishi. Talaba yangi narsalarga — sinfdoshlarga, ixtisoslashtirilgan fanlarning o'qituvchilariga, turli xil hisobot shakllariga va boshqalarning nazarida muhimlikka ko'nikishi kerakligi bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch keladi.

O'quv jarayoni va rivojlanish o'rtasida yoshga qarab o'zgarib turadigan murakkab dinamik munosabatlar mavjud. L. S. Vygotskiy [4] rivojlanish jarayonlari o'quv jarayonlariga to'g'ri kelmasligini, balki ularga ergashishini isbotladi. U rivojlanishning ma'lum bir bosqichida talaba mustaqil ravishda emas, balki o'qituvchining rahbarligi ostida hal qila oladigan vazifalar doirasi bilan tavsiflangan proksimal rivojlanishning "zonasini" aniqladi. Ammo vaqt o'tishi bilan, bilim qobiliyatlari rivojlanib borishi bilan, bu vazifalar u tomonidan mustaqil ravishda amalga oshiriladi.

Tadqiqotchilar qobiliyatlarning rivojlanishi uchun eng qulay bo'lgan inson ontogenezing sezgir davrlarini aniqlaydilar. Ushbu davrlarda qobiliyatlarning ayniqsa intensiv rivojlanishi, shaxsning umumiy rivojlanishidan oldin sodir bo'lishi mumkin. Bu qobiliyatlarni shakllantirishning muhim shartidir.

B. G. Ananyev va bir guruh olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni isbotlaydiki, inson etukligining psixofizik rivojlanishining tabiati heterojen va qarama-qarshi bo'lib, turli jarayonlarning murakkab tuzilishi hisoblanadi. Eng chuqur ijtimoiy va psixofiziologik siljishlar kamolotni to'xtatish va insonning etuk, shakllangan xulq-atvori va aql-idrok tuzilmalarini barqarorlashtirish o'rtasidagi chegaralarda sodir bo'ladi.

Ijtimoiy moslashuv lahzalari

Ushbu tuzilmaning tarkibiy qismlari: faoliyatning turli mexanizmlarining funktsional darajasini oshirish, ushbu darajalarni barqarorlashtirish va ularni pasaytirish. B.G.Ananiev eksperiment natijasida insonning psixofiziologik funktsiyalari rivojlanishining tuzilishini tashkil etuvchi momentlarni taqqosladi, funktsional darajaning ko'tarilishi, barqarorlashishi va pasayishi lahzalarini o'z ichiga olgan hayot yillarini ajratdi (jadval. 1).

Jadval 1

Rivojlanish momentlari va ularning etuklikning turli mikro davrlariga nisbati

Mikroperiodlar, yillar	Funksional darajani oshirishi %	Barqarorlashtirish, %	Funksional darajani pasaytirishi%
18-22	46,8	20,6	32,6
23-27	44,0	19,8	36,2
28-32	46,2	15,8	38,0
33-35	11,2	33,3	55,5

Jadval ma'lumotlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, 18 yoshdan 22 yoshgacha (bizni eng qiziqtiradigan yosh) funksional darajaning eng katta foizini (46,8%) tashkil etadi, ya'ni.kognitiv qobiliyatlarning eng katta o'sishi.

Kollej yoshi ko'rsatkichlar bilan tavsiflanadi: barqaror e'tibor, rivojlangan tasavvur, xotiraning katta integratsiyasi. Ushbu davrda shaxsiyat, xulq-atvor uslubi jadal rivojlanmoqda. Hech kimga sir emaski, aksariyat talabalar o'zlariga "katta" vazifalarni qo'yadilar. Shu munosabat bilan o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash muammosi birinchi o'rinda turadi. Shuning uchun talabaning har qanday faoliyatini tashkil qilishda uning psixologiyasini hisobga olish kerak, bu har bir yangi kurs bilan o'zgaradi.

Talabalik davrida shaxslararo munosabatlarda muhim o'zgarishlar yuz beradi. Ular ko'proq shaxsiy va mazmunli o'zaro ta'sirga moyilligi, yuqori reflektivligi bilan ajralib turadi, hissiy tajribalar manbaiga aylanadi. Ushbu yoshda tushunish va hamdardlik, hamdardlik, ishonchli munosabatlarni o'rnatish zarurati kuchayadi. Tengdoshlar bilan muloqot alohida ahamiyatga ega bo'lib, shaxsiy rivojlanishning etakchi omillaridan biriga aylanadi.

V. S. Ilyin [5] va V. A. Nikitin [6]*ta'lim jarayonlarining samaradorligi va axloqiy va ruhiy salomatlikni tiklash talabaning yangi yashash sharoitlariga*

qanchalik tez moslashishiga bog'liqligini aniqlaydi. O'quv faoliyatida moslashish kognitiv usullarni o'zlashtirish, kognitiv qadriyatlarga yo'naltirish bilan bog'liq. Tanish muhitning o'zgarishi o'qish natijalaridan norozilik, shaxslararo munosabatlar, guruhdagi tanish maqomning yo'qolishi, kelajakdagi kasbni tanlashda tashvish bilan kuchayishi mumkin. Bu stress va asabiy charchoqqa, charchoqqa va noto'g'ri ishlashga olib keladi. Noto'g'ri moslashish ichki tartibga solish tizimining o'zgarishi, psixikadagi jiddiy og'ishlar *саморазрушающем*, o'z-o'zini yo'q qiladigan xatti-harakatlar, tajovuzda namoyon bo'lishi mumkin.

Bazi talabalar uchun yangi xulq — atvor stereotipini ishlab chiqish keskin, boshqalari uchun esa ozmi-ko'pmi bir tekisda amalga oshiriladi. Shubhasiz, ushbu qayta qurishning xususiyatlari yuqori asabiy faoliyat turining xususiyatlari bilan bog'liq. Biroq, bu erda ijtimoiy omillar juda muhimdir. Talabaning individual xususiyatlarini bilish, uning asosida uni yangi faoliyat turlariga va yangi ijtimoiy doiraga kiritish tizimi qurilib, noto'g'ri moslashish sindromidan qochish, moslashish jarayonini bir tekis va psixologik jihatdan qulay qilish imkonini beradi.

Institutda ijtimoiy moslashuv quyidagilarga bo'linadi.

Kasbiy moslashuv, bu o'quv jarayonining tabiati, mazmuni, shartlari va tashkil etilishiga moslashish, o'quv ishlarida mustaqillik ko'nikmalarini rivojlantirish deb tushuniladi;

ijtimoiy-psixologik moslashuv-shaxsni guruhga moslashtirish, u bilan munosabatlarni o'rnatish, o'ziga xos xulq-atvor uslubini rivojlantirish.

Ko'pgina birinchi kurs talabalari dastlab mustaqil o'qitish ko'nikmalarining etishmasligi bilan bog'liq katta qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular ma'ruzalarni qanday yozishni, darsliklar bilan ishlashni, asosiy manbalardan bilim olishni, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilishni, o'z fikrlarini aniq va aniq ifoda etishni bilishmaydi.

Talabalarining o'quv jarayoniga moslashishi odatda 2 — semestr oxiri va 3-semestr boshida tugaydi.

Talabalar turlari va guruhlari

Psixologiya va pedagogika sohasidagi ko'plab tadqiqotchilar bazi talabalar yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun ko'p va xohish bilan ishlashlarini aniqladilar. Bir vaqtning o'zida yuzaga keladigan qiyinchiliklar ularga faqat energiya va maqsadga erishish istagini qo'shadi. Boshqalar esa hamma narsani "tayoq ostidan" qilishadi va to'siqlar ularning faoliyatini keskin kamaytiradi.

O'qituvchilar va psixologlar buni **talabalarning individual psixologik xususiyatlari bilan izohlashadi**. Bunday xususiyatlarga aql (yangi bilimlarni o'zlashtirish qobiliyati), ijodkorlik (yangi bilimlarni mustaqil ravishda rivojlantirish qobiliyati), yuqori o'zini o'zi qadrlash va boshqalar kiradi.

O'quv faoliyatining tabiati va unga mos keladigan xulq-atvor modellari bo'yicha talabalarning uch turi ajralib turadi.

Y Birinchi turda kognitiv qiziqishlar o'quv rejasi va fan dasturlari bilan belgilangan bilimlardan tashqariga chiqadi. Talabalar institut hayotining barcha sohalarida faol bo'lib, keng ixtisoslashuv va ko'p qirrali kasbiy tayyorgarlikka yo'naltirilgan.

Ikkinchi turga tayinlangan talabalar *tor* ixtisoslikka aniq yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Bu erda ham kognitiv faoliyat o'quv dasturlaridan tashqariga chiqadi, lekin kengroq emas, balki chuqurroq. Butun faoliyat tizimi "yaqin kasbiy manfaatlar" doirasi bilan cheklangan.

Va nihoyat, *uchinchi turdagi talabalarda* kognitiv faoliyat qat'iy ravishda faqat o'quv dasturi doirasida bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga qaratilgan. Ushbu tur minimal faollik va ijodkorlik darajasini namoyish etadi.

Institutga turli xil odamlar turli xil Sozlamalar va turli xil "boshlang'ich sharoitlar" bilan kelishadi. Shu munosabat **bilan talaba yoshlarni tanlagan kasblari munosabati bilan tahlil qilish qiziq**. Talabalar jamoasi aniq uch guruhga bo'lingan.

Birinchi guruh-bu kasb sifatida ta'limga yo'naltirilgan talabalar. Ushbu guruhda kelajakdagi ishlarga qiziqish, unda o'zini anglash istagi eng muhim bo'lgan talabalarning eng ko'p soni mavjud. Faqat ular ta'limni davom ettirish tendentsiyasiga ega. Boshqa barcha omillar ular uchun unchalik ahamiyatli

emas. *Ikkinchi guruh* biznesga yo'naltirilgan talabalardan iborat. Ularning ta'limga bo'lgan munosabati butunlay boshqacha: ta'lim kelajakda o'z biznesingizni yaratishga, savdo-sotiq bilan shug'ullanishga va hokazolarga harakat qilish uchun vosita (yoki mumkin bo'lgan boshlang'ich bosqich) vazifasini bajaradi. ular vaqt o'tishi bilan bu soha ta'limni talab qilishini tushunishadi, ammo ular birinchi guruh vakillariga qaraganda o'z kasblariga kamroq qiziqishadi. *Uchinchi guruh*— talabalar, ular bir tomondan "noaniq" deb nomlanishi mumkin, boshqa tomondan — shaxsiy, kundalik rejaning turli muammolari bilan ezilgan. Ular kundalik, shaxsiy, uy-joy, oilaviy muammolarga duch kelishadi. Aytish mumkinki, bu "oqim bilan ketayotganlar" guruhi. Ular o'z yo'llarini tanlay olmaydilar, ular uchun ta'lim va kasb boshqa guruhlarini tavsiflovchi qiziqish emas. Ehtimol, ushbu guruh talabalarining o'z taqdirini o'zi belgilashi keyinroq sodir bo'lishi mumkin, ammo hozircha biz ushbu guruhga o'z taqdirini o'zi belgilash, yo'lni tanlash va maqsadga muvofiqlik jarayoni xaraktersiz bo'lgan odamlar kirgan deb taxmin qilishimiz mumkin.

Kasb tanlash, institutda o'qish jarayoni bugungi kunda ko'pchilik uchun pragmatik, maqsadli va zamonaviy dunyodagi o'zgarishlarga mos keladigan biznesga aylandi. Ta'limning ijtimoiy hodisa sifatida ahamiyati fonga tushdi. "Tijorat" ishga qabul qilish paydo bo'lishi bilan, o'zlarini hech narsadan bosh tortishga odatlanmagan, tanlovlarining to'g'riligiga amin bo'lgan, kelajakdagi kasbiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini yaxshi biladigan badavlat talabalar institutga kelishdi. Ota — onalarning (odatda tadbirkorlarning) namunalaridan ilhomlangan ushbu talabalar kelajakka qo'rqqmasdan qarashadi: ular uchun bu aniq istiqbol. Shu bilan birga, umuman olganda, talabalarining xatti-harakatlari yuqori darajadagi konformizm bilan ajralib turadi.

Institutda o'qish jarayonida turli kurslar turli muammolarni hal qiladi. *Birinchi kursda* sobiq abituriyentni kollektiv hayotning talabalar shakllari bilan tanishtirish vazifalari turibdi: birinchi kurs talabasi o'z rollariga tabaqalashtirilgan yondashuvga ega emas. *Ikkinchi kurs*-bu talabalarining eng qizg'in o'quv faoliyati davri. Ta'limning barcha shakllari ikkinchi kurs talabalarini hayotiga intensiv

ravishda kiritilgan. Talabalar umumiy ta'lim olishadi, ularning keng madaniy talablari va ehtiyojlari shakllanadi. Muayyan muhitga moslashish jarayoni asosan yakunlandi. *Uchinchi kurs*-ixtisoslashuvning boshlanishi, talabalarning kasbiy manfaatlarini yanada rivojlantirish va chuqurlashtirishning aksi sifatida ilmiy ishlarga qiziqishni kuchaytirish. Ixtisoslashuvga shoshilinch ehtiyoj (institutda shaxsni shakllantirish shakllari asosiy xususiyatlarda ixtisoslashuv omili bilan belgilanadi) ko'pincha shaxsning ko'p qirrali manfaatlari sohasining torayishiga olib keladi. *To'rtinchi kurs*-institutni yaqinda tugatish istiqboli-kelajakdagi faoliyat turiga aniq amaliy munosabatlarni shakllantiradi. Moddiy va oilaviy ahvol, ish joyi va boshqalar bilan bog'liq yangi, tobora dolzarb bo'lib borayotgan qadriyatlar namoyon bo'ladi. Talabalar asta-sekin institutning kollektiv hayot shakllaridan uzoqlashmoqdalar.

Talabaning bilim faoliyati uchun estetik jihat katta ahamiyatga ega bo'lib, u ushbu faoliyatga ma'lum bir yo'nalish beradi, qiziqishlarning rivojlanishiga hissa qo'shadi. Kognitiv faoliyat, qiziquvchanlik va estetik tarbiya bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Kognitiv faoliyatning estetik mazmuni turli xil ijtimoiy tuzilmalar va qiziqishlar bosimi ostida biroz zaiflashadi.

Kognitiv faoliyatning samaradorligi ma'lum pedagogik sharoitlar orqali ta'minlanishi mumkin, bu orqali biz o'quv jarayonidagi o'zaro bog'liq chora-tadbirlar majmuini tushunamiz, bu esa talabalarning axborot bilan ijodiy aloqada bo'lishga tayyorligini ta'minlaydi.

Aloqalardagi o'ziga xoslik

O'quv jarayonining maqsadlari, vazifalari, mazmuni, shakllari va usullarining o'ziga xosligi, shuningdek talabalarning yoshi va psixologik xususiyatlari tufayli texnik institut o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar texnik institutlarning bitiruvchilaridan tadbirkorlik, xushmuomalalik, yangi ish sharoitlariga moslashishga tayyorlik kabi fazilatlarni talab qiladi. Ishlab chiqarish bo'yicha mutaxassis to'g'ri qabul qilinishi, qayta ishlanishi va etkazilishi kerak bo'lgan ma'lumotlarning mo'l-ko'l oqimi bilan shug'ullanishi kerak, bu shaxsiy aloqa zaxiralarisiz mumkin emas.

Bir qator tadqiqotchilar takidlashlaricha, *texnik institut talabalarig*’zaki bo’lmagan intellektni rivojlantirish bilan ajralib turadi, uning tarkibiga konstruktiv faoliyat qobiliyatlari, yanada rivojlangan fazoviy vakolatxonalar, rasmiy mantiqiy fikrlash, sintetik va analitik fikrlashning kombinatsiyasi kiradi (L. A. Baranova, L. N. Borisova, V. N. Drujinin, L. N. Sobchik). Yuqori darajadagi kontsentratsiya, diqqatni almashtirish, vizual xotira, aqliy operatsiyalarning yuqori tezligi va aniqligi aniqlandi. Texnik institutlarning talabalar orasida tadqiqotchilar o’quv jarayonida shaxsning introvertligi, bilim motivatsiyasining ustunligi, mustaqillikka intilish, hukmronlik istagi yo’qligi, vijdonlilik, mas’uliyat, talabalar bilan muloqotda hissiyotning past darajasi, atrof-muhitga tanqidiy munosabatni qayd etadilar.

Institut talabasi uchun aqliy qobiliyatlarni rivojlantirish kasbiy shakllanishning muhim bosqichiga aylanadi: nazariy fikrlash, mavhumlashtirish, umumlashtirish qobiliyati sezilarli darajada rivojlanadi. Kognitiv qobiliyatlarda sifatli o’zgarishlar ro’y: allaqachon ma’lum bo’lgan muammolarga nostandart yondashuv; umumiy muammolarga xususiy muammolarni kiritish qobiliyati; eng yaxshi tarzda ishlab chiqilmagan vazifalar asosida ham samarali umumiy savollar berish qobiliyati.

Biroq, Z. I. Qalmaqova [8], N. S. Leyts [9], B. M. Teplov [10] va boshqalarning asarlari shuni ko’rsatadiki, maxsus kompleks ta’sirlarsiz kognitiv faoliyat etarli faoliyatga aylanmaydi, o’rganish qobiliyati, fikrlash samaradorligi va talabalarning da’volari darajasi pasayadi. Kognitiv faoliyatning rivojlanmaganligi, albatta, u yoki bu darajada qoplanadi. Agar biz ko’plab tadqiqotlar natijalaridan kelib chiqsak, bunday kompensatsiya, birinchi navbatda, talaba shaxsining rivojlanishiga to’sqinlik qiladi, bu esa o’z navbatida kognitiv faoliyatning pasayishiga yoki uning bir tomonlama rivojlanishiga olib keladi.

Xulosa

Bizning fikrimizcha, kognitiv faoliyat keng ko’lamli vazifalarni o’z ichiga oladi. Ву внеучебной talabalarning tanlagan mutaxassisligi bo’yicha bilim

doirasini chuqurlashtirish va kengaytirishga yordam beradigan talabalarning turli xil o'quv va sinfdan tashqari faoliyatining ajralmas qismi bo'lishi mumkin. Biz, asosan, talabada shaxsning ijodiy fazilatlarini, o'rganilayotgan materialdan tashqariga chiqish ehtiyojlari va imkoniyatlarini, o'z-o'zini rivojlantirish va uzluksiz o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyatini shakllantirish zarurligidan kelib chiqamiz.

Umuman olganda, talabalar rivojlanishining eng muhim omili bo'lib xizmat qiladigan kognitiv faoliyat umumiy ufqni kengaytirish, intellektual darajani oshirish zarurati bilan tavsiflanadi.

Shunday qilib, faqat talabalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, biz ularning bilim faolligini samarali rivojlantira olamiz. Ikkinchisi kelajakda talabaning yuqori darajadagi mustaqilligi va javobgarligini ta'minlaydigan etakchi mexanizmlardan biridir.

Adabiyot

1. Столяренко Л.Д. Основы психологии. — Р/наД.: Феникс, 1997. — С. 736.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология: уч. для студентов по пед. и психол. направ. и спец. — М.: Логос, 2000. — С. 384.
3. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста / Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы / Под ред. Б.Г. Ананьева, Н.В. Кузьминой. — Вып. 2. — Л.: ЛГУ, 1974. — С. 3—15.
4. Выготский Л.С. Собр. соч. в 6 т. / Под ред. А.М. Матюшкина. — М.: Педагогика, 1982—1984. — Т. 3. — С. 673.
5. Ильин В.С. О повышении системности в педагогической подготовке студентов к работе в школе / Современные задачи общеобразовательной школы и проблемы подготовки педагогических кадров: Сб. науч. тр. АПН СССР НИИ общей педагогики. — М., 1978. — С. 24—36.
6. Никитин В.А. Начало социальной педагогики: уч. пос. — М.: Флинта, 1999. — С. 72.

7. Павлова Л.Н. Содержание и организация самообразовательной деятельности по формированию субъективной активности студентов: Автореф. дис....канд.пед.наук. — Красноярск, 2000. — С. 19.

8. Калмыкова З.И. Психологические принципы развивающего обучения — М.: Знание, 1979. — С. 48.